

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel



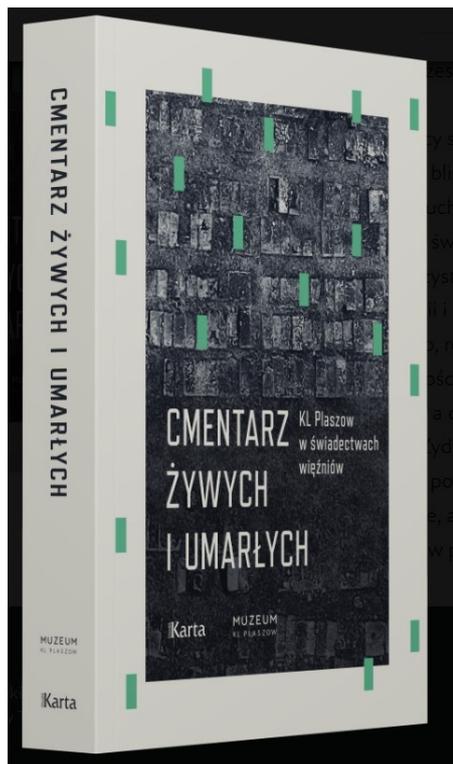
כתבינה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540 פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 213 נובמבר 2024 תשרי-חשוון תשפ"ה

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

בית קברות של חיים ומתים. עדויות אסירים



מוזיאון פלשוב הוציא לאור ספר חדש, בפולנית "Cmentarz żywych i umarłych. KL Płaszów w świadectwach więźniów" (בית קברות של חיים ומתים במחנה הריכוז פלשוב. עדויות אסירים).

הספר הוא פרסום ראשון מסוג זה על תולדות המחנה הנאצי הגרמני בקרקוב והוא סיפור על חווית המחנה המוצג מנקודות מבט שונות – הן האסירים היהודים והפולנים והן תושבי קרקוב.

מחנה פלשוב נוסד כמחנה עבודת כפייה ואוכלס באסירים החל מסתיו 1942. בינואר 1944 הפך המחנה למחנה ריכוז. האופי המיוחד של המקום הזה מתאפיין במיקום עצמו - באזור בתי הקברות היהודיים, שנהרס למטרה זו בהחלטת שלטונות הרייך השלישי. לאורך כל קיומו נותר המחנה הגדל בסמיכות לתושבי קרקוב - הסיפור לוכד עקבות של התנגשות שני העולמות הנפרדים הללו והרב-ממדיות של חיי המחנה המתרחשים במציאות

לא אנושית. המספרים הם העדים עצמם, בעיקר האסירים. מערכות היחסים עולות מהרישומים: בין העבריינים לקורבנות ובין האסירים עצמם. היהודים הכלואים והפולנים יוצרים את המרקם החברתי של המחנה, מחפשים מוטיבציה ודרכים לשרוד, ומעמידים על זכויותיהם לכבוד האדם ולאהבת האדם, למרות הבוז השורר באדם ובמות.

גזירות נובמבר 1939

בעקבות צו של הגרמנים ערך היודנראט, בנובמבר 1939, מפקד של האוכלוסיה היהודית, מפקד שבו נכלל מידע על גיל ומצב בריאות, וזאת בעקבות דרישות הגרמנים להנהלת הקהילה היהודית לספק כח עבודה, כמובן ללא תגמול כלשהוא. כדי לצמצם את חטיפות היהודים לעבודות על ידי ה-ס.ס. קבע היודנראט סידור לפיו החייב בעבודת כפייה יכול היה "לפדות" עצמו מעבודת כפייה על ידי תשלום, באמצעות הקהילה, עבור ממלא מקומו (רוב ממלאי המקום היו פליטים יהודים שגורשו מהכפרים והעיירות שבסביבות קרקוב). כעבור זמן נוצרה קרן מיוחדת למילוי מקום בעבודת כפייה, בעזרתה יכולה הייתה הקהילה לעמוד במכסות העבודה ההולכות וגדלות. החטיפות לא פסקו.

ב-15 בנובמבר הקים הכובש הגרמני "משרד נאמנויות" ו"נאמן" מטעם מונה לכל בתי העסק שבבעלות יהודים.

23 בנובמבר: המושל הנס פרנק חתם על הוראה האוסרת על היהודים למכור או להעביר רכוש כלשהו.

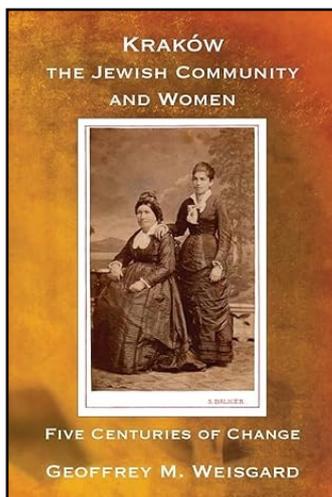
20 בנובמבר: משרד מטבע החוץ הגרמני הוקפא את כל חשבונות הבנק שנוהלו על שמות יהודים והיהודים הורשו להחזיק רק סכום של 250 זלוטי.

27 בנובמבר: הכובש הגרמני פרסם צו המחייב מסירת כלי רכב וציוד מכני שברשות יהודים.

קרקוב, הקהילה היהודית והנשים

החוקר הבריטי ג'פרי מ. וייסגארד Geoffrey M. Weisgard ששורשי משפחתו בקרקוב, פרסם לאחרונה ספר חדש שכותרתו 'The Jewish Community and Women' (קרקוב, הקהילה היהודית והנשים). ג'פרי וייסגארד סוקר בספרו את הקהילה היהודית בעיר במשך כחמש מאות שנים, מהתקופה המודרנית המוקדמת ועד ימינו.

המטרה העיקרית של הספר היא לתת לקוראים תובנה כיצד חיו נשים יהודיות את חייהן. במקביל, הספר מסביר וממחיש את התפקידים הכלכליים, הדתיים והחברתיים המשתנים של נשים, והשפעתם הגוברת על התפתחות הקהילה היהודית.



אבלים על מות חברנו

שלמה (סלק) אברהמור ז"ל

2024-1930

ומשתתפים בצער המשפחה

עדותו של שמואל רוטברד



העידה האחות, גניה: "נסענו כאילו לנופש. גרנו אצל כפריים. אחי שמואל היה ילד מדי אינטליגנטי בשביל הכפריים. הוא היה בולט בהתנהגותו, בחוסר גסותו ובאינטליגנציה שלו, ובידיעות שלו. היה זה ילד שאף פעם לא הלך לבית הספר. לימדתי אותו מא' עד ת' חשבון וקריאה, והוא הגיע בזמן קצר מאד לקריאת ספרי מדע שהשגנו דרך "ארמיה קראיובה" [מחתרת פולנית] ועל ידי קריאת ספרי מדע, הוא עבר את הרמה הרגילה של ילד בן גילו. וכל זה היה חשוד, ולבסוף אמרו לנו שמתחילים לפטפט בכפר, ואז לקחתי אותו בידו וברגל הלכנו 30 ק"מ לתחנת הרכבת שתביא אותנו לקרקוב."

בינואר 1944 נחשף מסתורם של שמואל וגניה. הנריק פסטרושינסקי העביר את השניים לדירת מסתור בדמבניקי, רובע של קרקוב מעברו השני של נהר הוויסלה. ביולי 1944 הצטרפה אליהם אחותם הלה, שנמלטה ממחנה העבודה סקרוז'יסקו-קמיינה. "במשך שנה וחצי קראתי כל דבר שמצאתי, וידידנו הפולני היה מביא לנו עוד ספרים.

בינואר 1945 שוחרר האזור. בתום המלחמה התאחדו שמואל, גניה והלה עם אמם, ששרדה את מחנות פלאשוב וברגן-בלזן. אביהם משה היה אסיר בפלאשוב ונרצח במחנה הריכוז מאוטהאוזן חודשים מעטים לפני תום המלחמה. אחיהם העיוור דוד (דודי) הוסתר תמורת תשלום אצל פולני, אך זה סילק אותו מביתו והוא נתפס על ידי הגרמנים ונרצח.

לאחר פוגרום קיילצה ביולי 1946 עזבו בני המשפחה את פולין. שמואל עלה לארץ ישראל דרך אוסטריה ואיטליה, בעליה הבלתי-לגאלית.

(המשך בעמוד הבא)

מעליו: "מוליק, הקשב היטב ילד (היא דיברה אל מוליק בפולנית), אתה זוכר את הכתובת של יז'יק [הנריק]? אתה זוכר היכן הוא מתגורר? ... האם תוכל להגיע אליו, לבד? עכשיו? כן, עכשיו, זאת ההזדמנות, אתה מוכרח. הרי אתה כבר ילד גדול. בן תשע הוא כמעט בר-מצווה, נכון? ... "זכור, תתיישר ותמשיך ללכת מבלי להפנות ראשך לאחור. מוליק, האם הבנת? ילדי, היה שלום, יינגאלע שלי, ושומר על עצמך". רכנה מעליו, נישקה אותו בחופזה על מצחו ודחפה קלות לעבר גדר התיל.

שמואל הגיע אל ביתו של הנריק פסטרושינסקי ידיד פולני של ההורים. פסטרושינסקי הסתיר את שמואל בבית היציקה שלו, עליו השתלטו הגרמנים. הוא הבין שהמקום הבטוח ביותר להסתיר יהודים הוא מקום שנמצא בשליטה גרמנית - שם הגרמנים לא יחפשו: על הדלתות הראשיות, בכניסה מהחצר, נתלו חותמות עופרת, עליהן מוטבע נשר גרמני האוחז צלב קרס בציפורניו. על השער תלו מודעה גדולה ובה נכתב בשתי שפות, פולנית וגרמנית, שהמבנה הוחרם על ידי הוורמאכט (הצבא הגרמני) והוא מעתה רכוש הרייך. המסיר את החותמות ונכנס ללא רשות למבנה מתחייב בנפשו. יז'יק [הנריק] השאיר בידיו צרור מפתחות וביניהם מפתח של דלת צדדית קטנה שהגרמנים, כנראה מפזיזות, לא חתמו....

לא היה מקום בטוח יותר למחבוא מזה שהוחרם והוכרז רשמית על ידי הגרמנים כרכושם. מרגע שחתמו את המקום, לא העלו הגרמנים בדעתם שיהיה מי שיחשוב ויעז להמרות הוראה רשמית ועוד להתבדח עליהם. להפוך רכוש הרייך הגדול למחבוא ליהודים נראה כחורג הרחק מעבר לדמיון.

בדצמבר 1942, אחרי התקפת המחתרת על הקצינים הגרמנים בבית הקפה "ציגנריה" בקרקוב, נאסרה גניה, אחותו הגדולה של שמואל, וגורשה לאושוויץ. היא קפצה מקרון רכבת הגירוש ונפצעה קשה, אך שרדה והחלימה, ובאביב 1943 הגיעה למקום המסתור של שמואל.

בקיץ 1943 נסעו גניה ושמואל מזרחה, לכפר באזור הרי הקרפטים. על כך

שמואל רוטברד נולד ב-1 בספטמבר 1933 בקרקוב שבפולין, להוריו משה וחוה, ולו אח ושתי אחיות גדולים ממנו. ב-1 בספטמבר 1939, יום הולדתו השישי, פלשה גרמניה לפולין.

בסוף 1939 החרימו הגרמנים את חנות האריגים והטקסטיל של האב, ובתחילת 1940 אולצה המשפחה לשכן בביתה קצינים גרמנים ולשרתם. המשפחה גורשה מביתה ועברה לגור בפאתי קרקוב. במאי 1940 הצטוו רוב יהודי קרקוב לעזוב את העיר עד אוגוסט והמשפחה נאלצה לעבור שוב, הפעם לוייליצ'קה, כ-20 ק"מ מדרום-מערב לקרקוב. במרץ 1941 אולצה המשפחה לעבור לגטו קרקוב.

באוקטובר 1942 בוצעה אקציה בגטו קרקוב וכ-4,500 מיושביו גורשו למחנה ההשמדה בלז'ץ. שמואל שרד במסתור, בו ישב בדממה שעות, עד תום האקציה. במרס 1943 חוסל גטו קרקוב וכל תושביו גורשו להשמדה.

בספרו "פרשים ירוקים" מספר שמואל על קורותיו בתקופת המלחמה ובין היתר הוא כתב:

"משפחתו של מוליק [שמואל] ניצבה בתוך ההמון, סמוך לגדר התיל שהקיפה את הכיכר. האם הביטה לצדדים, וכשראתה שאיש אינו שם לבו אליה, שלפה ממחבוא שעל גופה צרור קטן עטוף בסמרטוטים ומתוכו הוציאה שטר כחול של חמש מאות זלוטי. את השטר החזיקה מקופל בידה, ובתנועות יד מהוססות ניסתה להסב את תשומת לבו של שוטר אוקראיני צעיר שניצב סמוך אליהם, ליד גדר התיל. לבסוף הפנה האיש את ראשו ושם לב לתנועות ידה. הביט לצדדים ובצעד אטי ניגש לאישה הרומזת אליו. היא הצביעה בראשה על מוליק הקטן ואמרה בקול נמוך:

"אנא, אדוני הקצין, אל תביט לעברנו כמה דקות. בבקשה ממך אדוני הנכבד" – בדברה הראתה לו את שטר שבידה. האוקראיני נענע ראשו בהסכמה, הביט בזהירות לצדדים ופתח את ידו בלי להניפה. השטר עבר במהירות מידה של האם אל ידו הקמוצה של האוקראיני, וזה סובב את פניו והתרחק מספר צעדים מן התיל.

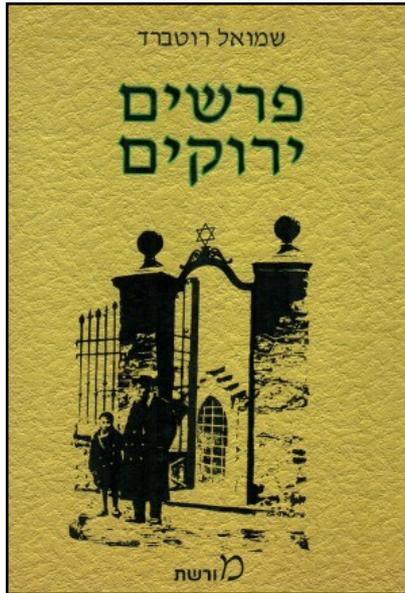
האישה שבה בזריזות אל הילד ורכנה

עדותו של שמואל רוטברד (המשך)

שוב לפולין ולעיר הולדתי קרקוב, הפעם כמלווה לקבוצת נוער ישראלית, בני קיבוץ, במסעם ללימוד השואה. בבואנו לעיר, יום שלם הובלתי את הנערים בעקבות ילדותי, ברחובות העיר ובגנים שהכרתי. מפליא עד כמה קרקוב העתיקה לא השתנתה. למרות שנעדרתי ממנה זמן רב כל כך, לא היה לי כל קושי למצוא את דרכי שוב במחוזות ילדותי."

רוטברד כתב מספר ספרי פרוזה, ביניהם: פרשים ירוקים – על קורותיו בשואה; יונה קטנה בגן שומם – המתעד את קורותיה של אשתו, פרידז'יה, שהייתה ילדה בתקופת השואה ושרדה בזהות שאולה של נוצריה; חילופי עתים – קובץ סיפורים אוטוביוגרפיים מהחיים שלאחר המלחמה והחיים ביפן; שוורץ על הדגים – סיפורו של חלוץ מגדלי הדגים בישראל ועוד.

בשנת 2008 הוענק להנריק פסטרושינסקי, לאחר מותו, התואר "חסיד אומות העולם."



מאמרים מקצועיים בכתבי עת מדעיים וכן מספר ספרים בתחום המחקר, וזכה במענקי מחקר ופרסים על הישגים בתחום.

שמואל מעיד: "בשנת 1991, ארבעים וחמש שנים לאחר שעזבתי, חזרתי

הוא נעצר על ידי הבריטים ונכלא במחנות המעצר בקפריסין. באוגוסט 1947 הועבר שמואל עם קבוצת ילדים למחנה המעצר עתלית בארץ ישראל, שם הכיר את פרידז'יה לבית שטודן, ניצולת השואה אף היא, ולימים נישאו השניים.

שמואל רוטברד הצטרף לקיבוץ גן שמואל והיה מורה לביולוגיה בקיבוץ. ב-1967 החל לטפח דגי אמנון באורווה ישנה, שהוקצתה למטרה זו בגן שמואל. הוא קיבל מלגה ללימוד חקלאות ימית ביפן, שם שהה שנתיים וחצי. עם שובו עבד במחקר בתחנת חקר המדגה של משרד החקלאות בחוף דור. לאחר מכן שב לעבודה בגן שמואל, שם היה הביולוג הראשי בחוות הדגים.

בשנות השמונים השלים רוטברד לימודי תואר שני ודוקטורט בזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב. ב-1989 היה בין מקימיה של מעבדה למחקר ולהשבחה גנטית של דגים בחוות הדגים בגן שמואל. רוטברד הוא חוקר פורה שפרסם כמאה

"הגרמני שהציל יהודים מגיב על הפרסומים נגדו בארץ"

עם השלטונות עלה בידו להוסיף ולהעסיק מאות יהודים במפעלו עד לחיסול גטו קרקוב במאוס 1943. לאחר מאמצים מרובים הצליח להשיג אישורים שהעובדים במפעלו ישוכנו בתוך שטח המפעל, ולא יועברו יחד עם האחרים למחנה הריכוז פלשוב.

שופט השלום התל-אביבי, ד"ר משה בייסקי, שהוא אחד הניצולים, סיפר בהתרגשות כיצד הציל 800 גברים ו-300 נשים ב-1944. ניצול אחר, הארכיטקט קרל שטיין מחיפה, היה חברו של שינדלר לספסל ביה"ס. לדבריו, כל הגרמנים בעירם, בצביטאו שבצ'כוסלובקיה, היו נאצים, ואילו שינדלר קיים יחסים הדוקים עם היהודים.

בתשובה לטענה שעשה רווחים בבית החרושת שהופקע מידי בעליו היהודים, טען האורח כי העביר כספים בהסתר ותוך סכנת נפשות לבעל ביהח"ר, יוליוס ויינר, שגם הוא ניצל ממוות על ידו.

שינדלר הוזמן ע"י ועד מיוחד של הניצולים לבוא ארצה ולהשתתף בטקס נטיעת השדרה של חסידי אומות העולם בהר ציון בירושלים. לאחר מסיבת העתונאים הקבילו את פני האורח בחצר "בית המליך" כ-350 מהניצולים, במחאות כפיים סוערות ובזרי פרחים.

עיתון "למרחב" מ-3 במרס 1962 פרסם את כתבה שכותרתה: "הגרמני שהציל יהודים מגיב על הפרסומים נגדו בארץ", וכך נכתב בה: "לא באתי לישראל כדי להצדיק את מעשי למען הצלת היהודים, ולא הייתי היחידי שעשה דברים כאלה. אם כי לא נעשה דיי" - אמר אוסקר שינדלר, גרמני נוצרי שהציל 1200 יהודים בתקופת השואה, במסיבת עתונאים שנערכה אתמול ב"בית המליך". במילים נרגשות סיפר האורח על פעלו ובהתמרמרות הגיב על הפרסומים השליליים בארץ על אישיותו.

אוסקר שינדלר בן 52, יליד חבל הסודטים, הגיע לקרקוב שבפולין ב-1939 וקיבל לידינו את הנהלת בית חרושת למתכת וכלי מטבח, שהיה שייך ליהודי. תודות לקשריו



קבלת פנים לאוסקר שינדלר בעת ביקורו בישראל בשנת 1962. באדיבות ארכיון הארווארד

היו גם לוחמות אחרות. ד"ר פליציה קראי

בתחנת הגסטאפו, כדי לראות את בעלה האהוב. בפעם השלישית נרצחו שניהם.

פרשת אהבתם של גוסטה וסימק, הראויה להנצחה אמנותית בידי מחזאי או משורר, אינה מהווה עדיין שום הוכחה, כי מאחורי כל אשה לוחמת עמד גבר אהוב. סיבות ההצטרפות לארגונים לוחמים היו שונות ומגוונות. גולה מירה לא השאירה יומן, אבל לפי המקורות השונים היא מצטיירת כאשה לוחמת וקנאית, הבנויה לפי מידותיה של "לה פאסיונריה (La Pasionaria)" האגדית. עוד בנעוריה עברה מ"השומר הצעיר" למפלגה הקומוניסטית הפולנית (שהייתה בפולין בלתי לגלית) ונדונה ל-12 שנות מאסר. בזמן המלחמה השתחררה במזרח פולין ואחרי שאיבדה את בעלה ואת בנה, נרתמה לעבודת המחתרת. לא המאבק למען העתיד בארץ ישראל ולמען כבוד האומה עמד לנגד עיניה, אלא מלחמת נקם, מיידית, לצד הקומוניסטים הפולניים. הצבא האדום היה נערץ עליה מעל לכל.

היו בנות שהצטרפו למחתרת מתוך הערצה למנהיגים אהובים, היו שהושפעו מהדוגמה של חברים אחרים. בזיכרונותיהן של חברות ה"איסקרא", צסיה פרימר ופולה וארשבסקה אנו קוראים: "גולה מירה והרש (השיק) באומינגר הם שהנהיגו אותנו... כמו גיבורים אמיתיים ויתרו על כל הקשרים האישיים... והחלו לארגן את הנוער היהודי... גולה הקסימה את כולנו... הרגשנו כי עם אנשים כאלה כדאי להילחם ולמות". על פי רוב אחד הלוחמים המליץ על מועמד חדש. כך הצליחה הנקה בלסם לגייס את ריזיה קלינברג לשורות של "החלוץ הלוחם" ורייזה התרשמה עמוקות מאישיותו ומדבריו של לאבאן על הצורך להציל את הכבוד היהודי.

ומדוע רבות לא הצטרפו? אובייקטיבית היה קשה מאוד למצוא קשר עם הארגון הלוחם, כי חבריו, כאמור, פחדו מן המלשינים. וכאשר הקשר כבר נוצר באה ההתלבטות: הפחד מן המוות ועוד יותר - מן העינויים. וכיצד יסתדרו ההורים לבד? האם יש לי רשות לעזוב אותם? האם יש לי רשות לסכן אותם? הרי הגרמנים נוקטים בעונש קולקטיבי. זאת ועוד: לאלו שגדלו במשפחות מתבוללות, והיו רחוקות מיהדות ומציונות כאחד, לא היה כלל ברור, מדוע עליהן להילחם על הזכות למות בכבוד.

היו שהתגברו על כל המעצורים והצטרפו. באיזה מחיר? חברי שני הארגונים היו ברובם ערירים. באקציה של אוקטובר גורשו הוריהם של דולק ליבסקינד ושל סימק דרנגר, אמה של גוסטה וקרוביהם של רבים אחרים. "ענת חופשיים היו - כתבה גוסטה - נותקו קשריהם האחרונים עם חיי משפחה רגילים... קשה היה לו לאדם שהצטרף באורח זה למחתרת לאחר שכל הרגשות כבר מתו בקרבו."

אבל נותר עוד רגש הנקמה. ותחומי הפעילות היו רבים: יש לזכור, כי בהשוואה לכלל תנועות ההתנגדות האחרות באירופה הכבושה, רק חברי המחתרת היהודית נאלצו לפעול בקונספירציה כפולה. בתוך הסביבה העוינת הם לא יכלו לנוע כיהודים ורק עם ניירות אריים יכלו לצאת מן הגטו.

(המשך בעמוד הבא)

מבין תנועות הנוער שפעלו בקרקוב לפני המלחמה, שתיים מן הידועות ביותר פעלו בשטח הגטו: תנועת הנוער הציונית הליברלית "עקיבא" ו"השומר הצעיר". באוגוסט 1942 הוקם ע"י "עקיבא" ארגון לוחמה, "החלוץ הלוחם", שבראשו עמדו דולק ליבסקינד, סימק דרנגר, מאניק אייזנשטיין ואברהם לייבוויץ-לאבאן מתנועת "דרור-פרייהייט". במקביל אורגנה ע"י "השומר הצעיר" הקבוצה הלוחמת "איסקרא", שמנהיגיה היו השיק באומינגר, בנימין האלברייך, שלמה שיין וגולה מירה. בשני הארגונים מתוך סך הכל 129 חברים היו 33 נשים.

מה הניע את הבחורות הצעירות להצטרף לארגון לוחם, שלא היו לו שום סיכויים לנצח ואף לשרוד? ביומנה של יוסטינה מצטטת גוסטה דרנגר את השגותיו של חבר התנועה, אלק גולדברג, שטען כי נוכח השואה הטוטאלית נותרה רק האמונה בנקמה בעתיד, כי דרך אחרת היא טירוף דעת. על זה השיבה גוסטה: "ההיסטוריה לא תסלח לנו על העוון הזה... היכן הסיבה הגדולה שבגללה עלינו להימנע מן התגובה היחידה הראויה לאדם שיש לו כבוד עצמי? ההיסטוריה תנדה אותנו לנצח. אם נשאר לנו איזה מוצא, אין זה אלא להציל את עצמנו בפני משפטו של העתיד... "הקורא דברים אלה תוהה, מניין לבחורה זו, בת 25, לא ידועה לציבור הרחב, שאיש לא הכיר אותה חוץ מחברי תנועתה - מניין לה היומרה הזאת? מדוע היא ראתה את עצמה כאחראית על הצלת כבוד העם היהודי בפני דין ההיסטוריה?"



שלט ברחוב שפיטלנה בקרקוב
לזכר פעולות המרי של הנוער היהודי בדצמבר 1942

אין ספק, כי ההשפעה הראשונה הייתה לאידיאלים של תנועת "עקיבא", בה תפסה גוסטה עוד לפני המלחמה מקום חשוב כמנהיגה, מחנכת ועורכת עיתון התנועה. האמנם רק זה? יוסף וולף, סופר צעיר שהכיר היטב את גוסטה כאשה יפה ועדינה, בעלת נפש אמנותית, מצביע על ההשפעה העצומה שהייתה לשמשון דרנגר על אשתו. דרנגר, אדם נוקשה, שחי לפי האידיאלים, העריץ רק את אלה שהקריבו את עצמם למען רעיון נשגב. עם הקמת "החלוץ הלוחם" הפכה גוסטה לרוח חיה של התנועה: היא ניהלה יחד עם בעלה עבודה טכנית, העבירה נשק, ארגנה עבודה חינוכית, ליוותה את קבוצות הלוחמים ליער ובשקט סבלה של בעלה סימק אין זמן עבודה. שניהם כרתו "הסכם", שאם אחד מהם ייפול בידי הגרמנים, השני יסגיר את עצמו. ואמנם גוסטה עשתה זאת שלוש פעמים. כאשר סימק נעצר התייצבה מרצונה

היו גם לוחמות אחרות. ד"ר פליציה קראי (המשך)

התמיכה והעזרה שהושיטו הבחורות לחבריהן הלוחמים ניכרת גם ביוזמה אחרת: בקיץ 1942 הוקם ברח' יוזפינסקה בגטו הקיבוץ העירוני של "החלוץ הלוחם". שם גרו, אכלו וישנו, שם ערכו את ערבי "עונג שבת" המסורתיים. את הקיבוץ ניהלה ביד רמה אלזה לאפה, הדואגת והאימהית. מאותה אווירה חמה ואוהבת יצאו למיבצעים "החוצה". הבנות עזרו בריגול של אובייקטים צבאיים, במציאת מקומות מחבוא, בהכנת תעודות מזויפות, בהפצת חומר חינוכי ותעמולתי ועוד.

המפורסם ביותר היה מבצע "ציגנריה", ב-22 בדצמבר 1942, בו השתתפו ארבעים איש, מהם כמחצית בנות. כאשר הבחורים השליכו רימונים על בית הקפה הגרמני "ציגנריה", בו נהרגו ונפצעו עשרות גרמנים, הניפו הבנות דגלים פולניים, הדביקו על קירות הבתים כרזות שקראו לפולנים למרוד והניחו פרחים לרגלי האנדרטה של המשורר הפולני, אדם מיצקביץ'. אבל המלשינים היו בעקבותיהם של הלוחמים ורובם נאסרו במהרה ונשלחו לבית הסוהר מונטלופיך בקרקוב. דולק ליבסקינד נפל בקרב יריות.

בתחילת 1943 נפגשו גוסטה דרנגר וגולה מירה בתא האסירות בכלא הלצלב בקרקוב, שם ישה גם קבוצת הקשריות שנתפסו מקודם. בהתרגשות זוכרת אחת מהן, גניה מלצר, את הימים בהם שהו יחד עם שתי המנהיגות: גוסטה אירגנה שיעורי תנ"ך ותולדות א"י, גולה לימדה שירי מהפכה. כולם ידעו שזה תא הנידונים למוות ורק מן התא הזה בקעו צלילי שירה.

שם נרקם רעיון הבריחה.

ב-29 באפריל 1943, בזמן ההעברה למחנה פלאשוב, הצליחו האסירות לברוח. כמה מהן, ביניהן גולה מירה, נהרגו בזמן הבריחה. גוסטה ניצלה ונפגשה עם סימק, שאף הוא ברח מן הכלא. עד סוף 1943 הם שהו במחבוא בבונקר בסביבת בוכניה, שם הדפיסו והפיצו את העיתון המחתרתי "החלוץ הלוחם". משימתו העיקרית הייתה רישום קורות הארגון הלוחם בקרקוב ומן הגיליונות המעטים שנותרו עולה האפופיאה המופלאה של ההקרבה והגבורה היהודית של גטו קרקוב.

מכאן החשיבות העצומה לתפקיד הקשריות, עליהן כותב אריה באומינגר: "הקשרית הייתה לרוב בחורה צעירה, יפה, בעלת הבעת פנים אריות, אדיבה ומחייכת לסביבה הארית... ארנקה הכיל לרוב אקדח קטן, ניירות שונים וגלולת רעל... תמיד הייתה בנסיעות מגטו לגטו, מעיר לעיר, כשהיא מבריחה נשק, ניירות מזויפים ועיתונות מחתרתית."

גם לבחורה המתאימה ביותר ארבה הסכנה, בכל רחוב, בכל חשמלית או בתחנת רכבת. רבות נפלו בדרך. מירה ליבסקינד, אחותו של דולק, לא הצטיינה בחזות "ארית" במיוחד, אך למרות זאת שמרה חודשים על הקשר בין התנועה בקרקוב לבין החברים בעיירה טומאשוב, עד שנפלה בידי הגרמנים בינואר 1943. מילים חמות מקדישה גוסטה ביומנה לאחותו של בעלה, צסיה דרנגר המכונה "ציארנה" ("שחורה" בפולנית). "ציארנה" הייתה רק בת 12 כאשר פרצה המלחמה. כאשר אחיה סימק נאסר בפעם הראשונה, היא הפכה לראש המשפחה להורים השבורים. גוסטה וסימק דאגו ללמד אותה ובמהרה היא נקלטה בין הקשריות ומילאה תפקידים קשים, מה שלא הפריע לה, למרות גילה הצעיר, לחוות אהבה ראשונה. היא נפלה במרץ 1943.

הקשריות שהיו, כאמור, בחורות צעירות ויפות, נאלצו להתמודד עם סכנה נוספת: הסחיטה המינית. זה קרה לאווה ליבסקינד ולחברתה, כאשר ביושבן כפולניות באחת העיירות, נטפל אליהן שוטר מקומי והן נאלצו לעזוב את המקום. פרשה מיוחדת קרתה לאנקה פיישר, ששירתה לפני המלחמה בגדוד הצופים הפולניים והייתה מרוחקת מאוד מהיהודים והיהדות. בזמן המלחמה היא התגוררה כפולניה בעיירה רוזוואדוב והסתדרה היטב, עד שהחלו חיזוריו של אחד הפולנים המקומיים. כאשר נתקל בסירוב מוחלט, הצביע עליה - "יהודיה!" אנקה נאסרה, אבל למרות האיומים לא הודתה שהיא יהודיה ובסוף שוחררה. בהשפעתה של מירה ליבסקינד הצטרפה ל"החלוץ הלוחם" ונהרגה בנסיבות לא ידועות.

עם פיתויים וסכנות לאין סוף התמודדה הלה שיפר, בלונדינית יפה ואמיצה, עליה הוטל התפקיד הקשה ביותר: להביא מורשה לגטו קרקוב את חמשת האקדחים הראשונים שנקנו בכסף רב.



מאז קיץ 1942 החלו הגרמנים להפעיל בפלאשוב מחנה לעבודות כפייה לעובדים פולנים. המחנה הוקם על שטח מחצבות גיר ושני בתי עלמין יהודיים: בית העלמין של קהילת פודגוז'יה ברחוב ירוזולימסקה ובית העלמין של קהילת יהודי קרקוב ברחוב אברהמה.

באוקטובר 1942 התחילו לאכלס את המחנה ביהודים "כשירים" לעבודה מגטו קרקוב, ועם חיסול הגטו, במרץ 1943, גורשו למחנה כ-8,000 יהודים מהגטו. ב-10 בינואר 1944 הוסב המחנה למחנה ריכוז, ובסוף קיץ 1944 וסתיו אותה שנה החלו בפינוי המחנה וגירוש היהודים למחנות ריכוז אחרים.

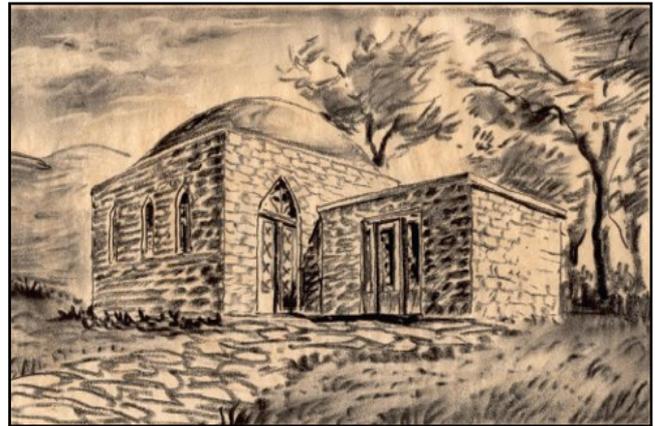
בתמונה: חיילים גרמניים בבית העלמין של קהילת יהודי פודגוז'יה בחורף 1941, לפני שהיה למחנה ריכוז.

הניסיון להקים בית כנסת על שם הרמ"א וקדושי קרקוב

זמן קצר הוחל בגיוס כספים למטרה זו והסכום שיועד להגשמתה היה 12,000 לא"י. בכל רחבי הארץ נפתחו ועדים למטרה זו והודפסו פנקסי קבלות מיוחדים, ואף הציעו לתורמים להקדיש סכומי כסף גדולים לבניין בית הכנסת תמורת הנצחת יקיריהם שנרצחו בשואה בבית הכנסת לכשיוקם.

ואכן, עד ראשית 1948 נאספו בידי הוועד כ-4,000 לא"י, שהם כשליש מהסכום הדרוש לביצוע המשימה. חברי הקיבוץ התלבטו מתי כדאי יהיה לקיים באופן חגיגי את טקס הנחת אבן הפינה לבית הכנסת. היו שביקשו לקיים את הטקס כבר במהלך הקיץ אך בסופו של דבר החליט "ועד המבריאים" להצהיר כי הבנייה תחל בטקס שיערך רק חודשים רבים מאוחר יותר, בלי"ג בעומר תש"ח, וזאת על מנת לציין את יום פטירתו של רמ"א החל בלי"ג בעומר.

קיבוץ כפר עציון נוסד בשנת 1943 על ידי קבוצת אברהם שחבריה היו חברי תנועת השומר הדתי ממזרח אירופה, רבים מהם מקרקוב. בתוכנית המקורית שהוכנה לקיבוץ, כבר בשנת 1943, נקבע מקומו המיועד של בית הכנסת, בראש הגבעה שעליה הוקם הקיבוץ כולו, אך לאור העובדה שטרם הוחל בבניית בית הכנסת בפועל הוצא פתרון ביניים של בניית בית כנסת קטן יחסית שיספק את צרכי הקבוצה בשנותיה הראשונות וישמש גם כבית תרבות.



תוכניתו של בן אורי לבניין בית הכנסת בשנת 1945 (באדיבות יאיר בן אורי)

האדריכל מאיר בן אורי עיצב מבנה בסגנון מזרחי מובהק ולצורך מימוש התוכנית הצליחו חברי הקיבוץ לגייס תרומה של כ-2,000 לא"י. אולם תוכניות אלה לא יצאו על הפועל בעיקר בשל חוסר רצונם של החברים להסתפק בפתרון זמני ומצומצם יחסית, ובשל כוונתם לגייס בהמשך תרומות משמעותיות בהרבה. חלפו שנתיים נוספות עד שהתוכנית להקמת בית כנסת של קבע בקיבוץ קרמה עור וגידים.

במחצית שנת 1946 נחנך בקיבוץ "נווה עובדיה" – מבנה אבן חדש ומרכזי של בית מרגוע והבאה בקיבוץ ואשר אולם התרבות המרכזי בבניין שימש גם כבית כנסת עד לבנייתו של בית כנסת קבע בקיבוץ.



פנקסי גיוס כספים להקמת בית הכנסת בכפר עציון (באדיבות ארכיון לתולדות גוש עציון על שם דב קנוהל)

האדריכל יצחק יעבץ תכנן בכפר עציון בית כנסת עשוי אבן, מרשים למדי בגודלו, המשלב במראהו מגוון מרכיבים ארכיטקטוניים שונים, המשקפים מרחבי השפעה תרבותית שונים – כיפה לבנה במרכז הגג, חלונות מוארכים ומקושטת מכל צידי הבית ומעליהם שורת חלונות עגולים קטנים. בחזית הבית, ומבנה צדדי קטן – 'קלוויז'. מראהו של בית הכנסת נועד לשקף, ולו במידה מסויימת, את מראהו המקורי של בית הכנסת של הרמ"א בקרקוב, כבית כנסת זה נתפס, ככל הנראה, כמעין תחליף ארץ-ישראלי. נעשו מאמצים להביא לארץ-ישראל פריט מבית הכנסת המקורי בקרקוב על

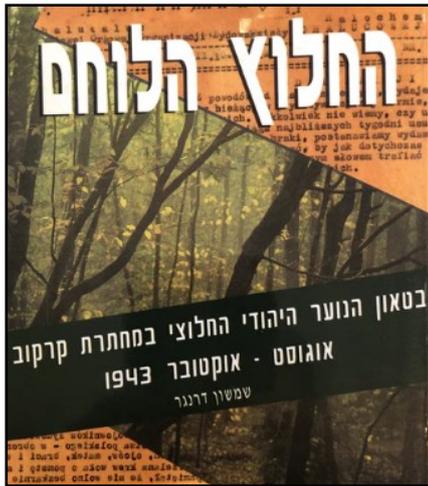
וכך, ארבע שנים לאחר ההתיישבות, וכתוצאה משני מהלכים מקבילים, החליטו לנסות פעם נוספת להקים בכפר עציון בית כנסת של קבע, גדול ומרשים ובעל משמעות סמלית ויחודית. יוצאי קרקוב בארץ החליטו להקים מצבה לזכר קדושי העיר בבית הכנסת בכפר עציון, ודווקא במקום זה שכן מוצאם של רבים מחברי 'קבוצת אברהם' המקורית היה מקרקוב ומגליציה. גם חברי הקיבוץ שאפו לבנות סוף סוף את בית הכנסת הקבוע והגדול ולפיקד פנו הם לכמה מהדמויות הציבוריות שנהגו לשהות תקופות שונות בבית המרגוע בקיבוץ, ובקשו מהן לקחת על עצמם את הובלת היוזמה להקמת בית כנסת קבוע במקום.

פריצתה של מלחמת העצמאות וההדרדרות הדרמטית במצבו הבטחוני של הגוש כולו הביאו להפסקת קידומה של היוזמה כולה.

בישיבה הראשונה שהתקיימה בנושא בחודש אוגוסט 1947 (אלול תש"ז), הוחלט על הקמת "ועד המבריאים בעד בניין בית הכנסת בכפר עציון" שחבריו היו מבכירי הישוב. וועד זה החליט לחבור ליוזמתם של יוצאי קרקוב להקמת בית הכנסת על שם קדושי קרקוב והרמ"א. תוך

הכתבה נכתבה על פי מאמרו של ראובן גפני

ארגוני המחתרת בקרקוב. מאת מודי גבעון



"השומר הצעיר" בראשותו של השק באומינגר שפעלה במסגרת הארגון "איסקרא", אך בשיתוף פעולה עם החלוץ הלוחם, בעיקר בתיווכה של גולה מירה.

ארגוני המחתרת בקרקוב הכבושה היו שונים מארגוני המחתרת בערים אחרות בפולין. כבר ב-1940, כאשר משתחרר שמשון דרגנר מכלאו, הוא אומר לחניכיו כי "אין סיכוי ליהודי פולין לצאת מהמלחמה הזאת אם נלך בצורה פאסיבית." הלבטים וההתלבטויות על דרכי הפעולה היו ממושכים, והתנהלו ברובם בחווה החקלאית בקופאליני, לשם זורם כל העת מידע על הרצח בחלמנו ועל הרצח ההמוני במבצע ברברוסה.

הקמת הארגון בקרקוב, ולאבאן, שהגיע לוורשה בסוף יולי 1942 הגיע לצורך התייעצות לגבי ארגון ההתנגדות בקרקוב תוך שהוא מציג לוורשאים את תוכנית המאבק.

באפריל 1942 הגיע דולק ליבסקינד לחווה ובישיבת לילה חשאת וראשונה החליטו לפנות אל הנוער, לארגנו בקבוצות לשם הגברת המודעות לקראת העתיד לבוא, וזאת תוך הבהרות על המתרחש לעם היהודי. שלב ראשון זה היה מיועד להכנת הצעירים לצעד הבא, שאליו רצו היוזמים כי הנוער יגיע תוך שכנוע עצמי פנימי, שכנוע האומר כי הדרך היחידה שנותרה היא דרך המאבק המזוין. וכך, מיד אחרי האקציה של יוני 1942 החלו פעילויות חשאיות של הפצת דפי מידע לצורכי התעוררות והכנה לצעדים מתחייבים וזאת תוך כדי תחילתם של אימוני נשק, שכן כולם היו חסרי כל נסיון צבאי.

שמונה שנים לאחר המלחמה מודה גם אנטק צוקרמן ש"קרקוב הייתה הראשונה" באומרו: "הארגון הלוחם בקרקוב היה הראשון אשר הרים את נס ההתנגדות נגד משמידו... קרקוב הייתה הראשונה וגז זכותה. מפקדיה, ליבסקינד, לאבן ודרגנר הראו לנו את הדרך להצלת כבודנו, ואם אנו חיים היום לא רק עם מועקת לב אלא גם בראש מורם, הרי להם אנו חבים הרגשה זו."

דולק, בהיותו ראש התנועה הגדולה ביותר בקרקוב, "עקיבא", אך גם בשל אישיותו הכריזמתית, היה ראש הארגון. לאבאן מ"דרור" היה הגזבר וקצין המבצעים, דרגנר, מתוקף כישוריו, היה מנהל הנושאים הטכניים. ההחלטה הסופית בדבר מאבק מזוין נפלה ביולי 1942, זמן קצר לפני חיסול החווה בקופאליני ובתחילת אוגוסט פורסם חשאת על הקמתו של "הארגון הלוחם של הנוער היהודי החלוצי". אחרי האקציה ביוני הם מקבלים החלטה האומרת: "אנחנו לא נלך כבני בקר לשחיטה. לא נפשוט את צווארנו לשוחט. נימלט מכל אקציה של גירוש. רצוננו להינצל כדי להיות דור של נוקמים. על כן, אם נצליח להישרד, נשרוד עם נשק בידינו."

חניכי התנועה לא חונכו ולא חינוכו מעולם לפעול במחתרת ולאחוז בנשק. ההיפך. הם פעלו על בסיס רוחני וערכי של מופת, מסירות נפש, הגשמה ובנייה. איש מהם לא היה בר סמכא להוליך את הנוער לקרב בנשק. ולמרות כל זאת, בחודשים יוני-יולי התקבלה ההחלטה לאחוז בנשק. מי שהביא, למעשה, להכרעה להכרח שבמאבק מזוין הייתה גולה מירה, ששמה קץ להתלבטויות ולחיפוש דרך. גולה הייתה כריזמטית מאד, חברת המפלגה הקומוניסטית, בעלת ניסיון בפעילות מחתרתית, וניהלה דיוני עומק עם דולק, סימק דרגנר ואברהם ליבוביץ (לאבאן), ובעקבות כך הגיעו אלה להחלטה לאמץ את דרך המאבק המזוין. כוח השכנוע של גולה, והאמונה כי מאחוריה עומד ארגון מחתרת פולני גדול (דבר שלא היה כל כך מדויק), הם שהכריעו.

ראוי לחזור ולציין מספר מאפייני הבדלים ייחודיים בין הארגון בקרקוב לבין ארגוני המחתרת בערים אחרות בפולין:

בקרקוב היו הראשונים לקרא נכון את המפה למה שהולך להתרחש ומתחילים ראשונים גם בהתארגנות; לא היה בקרקוב כל שיתוף פעולה בגלוי או בהסתר מצד ההנהגה הקיימת בגטו, וברוב המקרים גם לא מהאוכלוסיה. היה צריך להיזהר מאד מגוטר ראש הקומוניסטיאט, משפירא מפקד המשטרה היהודית, (שניהם משתפי פעולה עם הגרמנים) ממלשינים רבים מאד שהיו בגטו. עקב דברים אלו הם אף מחליטים בכאב רב להסוות פעילותם;

אין ספק, ההתארגנות הראשונה הייתה חובבנית לחלוטין, חסרת כל ניסיון, ועל כך אמר פולדק וסרמן "נשארנו תנועת נוער. בכל המחתרת הרצינית הגדולה והאיזומה, אנחנו נשארנו תנועת נוער וגם התנהגנו כתנועת נוער". החברים המשיכו לקיים מפגשים חברתיים, לא נענו להנחיות שלא להסתובב יחדיו וכו'. גם חברי ארגונו של באומינגר, ככל ששיתפו פעולה עם הארגון, חששו מהתנהגותם הבלתי חשאת המסוכנת. הם היו זקוקים ל"ביחד" הזה, לחברותא ולא כל כך ידעו או לא רצו להתנתק מהבצוותא שכל כך הורגלו ואהבו.

בשם שנבחר לארגונום הופיע התואר "חלוצי", הפך אותם לסלקטיביים בהצטרפות אליהם היות וברור היה כי הקומוניסטים, הבונדאים ואחרים לא יצטרפו;

מאידיך, אין ספק כי הבינו די טוב את שעומד להתרחש ובציניות רבה אף כינו את הקן ביוזפינסקה 13 "משרד החיסול", שפעל עד ה-28 בנובמבר 1942. למקום הקטן הזה אף הביאו את כל שנותר להם וממשפחותיהם שכבר חוסלו והפכוהו לרכוש הכלל

משגמלה ההחלטה על פעילות מחתרתית ומאבק מזוין, הבין דולק כי יש לאחד כוחות עם תנועות נוספות. הוקמה מפקדה משותפת - "החלוץ הלוחם" - שכללה את רוב תנועות הנוער בעיר, למעט חברי

מצער שהנושא עיצוב הזיכרון ומאבק על יוקרה החלו ויכוחים: אנטק צוקרמן הדגיש פעמים רבות כי לאבאן היה מפקד הארגון, וזאת משום שארגון יהודי לוחם (אי"ל) בוורשה סבר כי ב-28.7.1942 הוקם ארגון ארצי לפולין הכבושה לאבאן מונה למפקדו. לא כך היו הדברים. הארגון הוורשאי אי"ל הוקם אחרי

מיקום הלחימה ועיתויה. הם החליטו כי כל פעילותם תהיה מחוץ לגטו כדי לנסות ולמנוע פגיעת נקמה של הגרמנים בתושבי הגטו.

מיכאל מיכאל (פלדבלום)



מיכאל מיכאל נולד בקרקוב ב-6 באוקטובר 1918 בשם תאודור מיכאל פלדבלום. הוריו היו רוזליה לבית גולדברגר וד"ר שמעון יהודה פלדבלום שהיה פעיל ציוני וכיהן כיו"ר ההסתדרות הציונית בגליציה המערבית ובשליזיה.

מיכאל למד בגימנסיה העברית בקרקוב והיה פעיל מאד בתנועת הנוער של בית הספר, תנועת "הצופה". את חוק לימודיו התיכונים סיים בשנת 1935 ושנה מאוחר יותר, ב-1936, עלה לארץ-ישראל, ולמד הנדסה בטכניון בחיפה ולאחר מכן למד משפטים בבית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה בתל אביב.

ומיכאל שירת באגף כח אדם, כיהן כמפקד מחוז תל אביב ופיקד על מצעד צה"ל בחגיגות יום העצמאות של שנת 1954, ואז מונה למושל צבאי באיזור הגליל. את השירות הצבאי סיים מיכאל בדרגת אלוף-משנה.

בשנת 1956 הצטרף מיכאל למשרד החוץ שם שירת כנספח הצבאי בטורקיה וביוגוסלביה, בשנת 1959 מונה לקונסול כללי במומבי הודו ובשנת 1962 מונה לשגריר הישראלי הראשון באוגנדה. עם שובו לישראל היה למנהל מחלקת המחקר במשרד החוץ ובשנת 1969 נשלח לכהן כממונה על נציגות ישראל בדרום אפריקה בדרגת שגריר ואחר כך היה שגריר בפרו ובזאיר.

בשנת 1984 פרש לגימלאות ונפטר בשנת 1997.

בשנת 1938 הוא חזר לביקור בקרקוב כדי לשכנע את הוריו לעזוב וגם נפגש עם חניכיו לשעבר בגימנסיה העברית. על המפגש הזה כתבה סטניה מנהיים לבית הולנדר: "זכור לי במיוחד מפקד אחד, שבו השתתף מיכאל פלדבלום (מיכאל מיכאל) ראש "צופה" אשר הגיע אלינו מארץ ישראל. הוא סיפר וסיפר על הארץ, ואנחנו ישבנו כולנו, קבוצות קבוצות, והקשבנו לדברים בפה פעור, מלאי ערגה, מלאי ציפיה שיום יבוא וגם אנחנו נהיה בין הבונים."

בשנת 1939 התגייס מיכאל לארגון "ההגנה" והיה, בין היתר, אחד המפקדים על מבצע הפריצה למחנה עתלית ומפקד העיר חיפה. ב-1 ביוני 1948, לאחר הקמת מדינת ישראל, מוזג ארגון "ההגנה" לתוך צבא ההגנה לישראל

מדוע יבש נהר הוויסלה והשתנה מסלולו?

מסלול הנהר: סטודנטים נוצריים נהגו לחטוף ילדים יהודיים, להשליכם לנהר ולהטביעם. באותה תקופה התגורר, בעיר היהודית בקזימיניז' של קרקוב, המקובל יהושע צורף (רבי יהושע השיל בן רבי יוסף צורף נולד בוויילנה בשנת שצ"ג (1633) ונפטר בקרקוב ביום כ"ד אייר, ת"ס (13 במאי 1700). היה מקובל ומנהיג רוחני בפולין ונחשב בשבתאות. מקור כינויו "צורף" הוא בשל עיסוקו בצורפות וגם עיסוקו בצירוף אותיות בהסתמך על מסורות קבליות וגם בשל חיבורו "ספר הצורף").

כשנודע לרבי יהושע השיל על אכזריות הסטודנטים לילדים יהודיים תמימים, החליט לעשות מעשה. הוא הלך אל גדת הוויסלה והטיל עליה כישוף. הכישוף חייב את הנהר לא לקלוט אל מימיו את הילדים שהושלכו לתוכם, אלא לפלוט אותם חזרה אל החוף.

אלא שהכישוף לא עזר. עד מהרה, הסטודנטים הנוצריים חטפו שוב ילד יהודי, השליכו אותו לנהר והילד טבע. כאשר שמע יהושע צורף שהוויסלה לא צייתה לכישופו וילד יהודי נוסף טבע בה, כעס מאוד. הוא עמד על גדת הוויסלה והטיל עליה קללה נוספת. אז שינתה הוויסלה את מסלולה, המקום שבו טבע הילד היהודי התייבש והנהר נאלץ למצוא לעצמו אפיק חדש.

בעבר היה קזימיניז' אי מוקף בשני ערוצים של נהר הוויסלה. האחד, שהפריד בין קזימיניז' לסטרדום, ונקרא הוויסלה העתיקה (Stara Wisla), מכאן שמו של רחוב סטארווישלה (Starowiślna) והאחר, החופף בעצם למסלולו הנוכחי של הנהר ומפריד בין קזימיניז' לפודגוז'ה. במאות 14-16 הייתה הוויסלה הישנה הערוץ העיקרי של הנהר וכך עד שבמפנה המאות ה-16 וה-17 החלה הוויסלה העתיקה להתמלא בסחף ולהתייבש, עד שבמחצית השנייה של המאה ה-19 יובשה כליל.

אגדה חסידיית מעניקה הסבר לייבוש הוויסלה ולשינוי

